

Οι πρώτες άποτυχίες τούκοψαν τὰ φτερά. Ἡ ψυχὴ του κλείσθηκε, συγκεντρώθηκε. Ἡ δευτέρα του συμφωνία, γεμάτη σκέψη καὶ ἡρεμία, μᾶς ξαφνίζει μετὰ τὴν τρικυμία τῆς πρώτης.

Στὴν 3η συναντοῦμε κιόλας τὴν κεντρικὴ ἰδέα ὄλων τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Μπρούκνερ. Θέλει νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀγάπη του καὶ τὴν πίστη του στὸ Θεό, τὴν ἀπέραντὴ λατρεία του στὴ φύση, καὶ τὴν ἀστείρευτὴ χαρὰ ποὺ τοῦ φέρνει ἡ ἐπίγνωση πὼς ἀποτελεῖ κι' αὐτὸς ἓνα μέρος τοῦ κόσμου, τοῦ Θεοῦ. Οἱ σκέψεις αὐτές, ἀποτελοῦν ὅλη τὴ γοητεία ἀλλὰ καὶ τὴ δυσκολία τῆς τέχνης τοῦ **Bruckner**. Ἡ ἡρεμὴ χαρὰ του ἡ παιδιάτικη φιλοσοφία του, δίχως προβλήματα, δίχως ἀγωνίες, δὲν ἱκανοποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς συνηθισμένους ἀπὸ τὶς τόσες μάχες ἐνὸς Μπετόβεν κι' ἐνὸς Βάγκνερ. Ἀλλὰ, τὸ λάθος εἶναι ἀκριβῶς αὐτό. Ποτέ, γιὰ ν' ἀπολαύσῃ κανεὶς ἓνα ἔργο, δὲν πρέπει νὰ τὸ θέσῃ σὲ ἀντιπαράσταση μὲ ἄλλο. Ὁ Μπετόβεν θεωρεῖ κέντρον τῆς τέχνης του καὶ τοῦ κόσμου ὅλου τὸν ἑαυτό του. Τὰ ἔργα του εἶναι αὐτοβιογραφία, Περιγράφει τὴν πάλη ποὺ γίνεται μέσα του. Τὸν πόνο ποὺ τοῦ φέρνει ἡ σύγκριση μὲ τὸν γύρο κόσμον, μὲ τὴ μοῖρα, μὲ τὸν Θεό, ὥσπου στὰ τελευτά του ἔργα βρίσκει τὴ λύτρωση στὴ χαρὰ. Ὁ Μπρούκνερ δὲν ἀντιμετώπισε ποτέ τέτοια προβλήματα. Δὲν ἐνοιῶσε καμμιά δυσαρμονία μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ταπεινὴ του μοῖρα, δὲν τὸν ἐπαναστατεῖ. Νοιώθει πὼς εἶναι πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Μόνος του πόθος νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ θεῖο. Αὐτὸ τὸν πόθο ἐκφράζουν ὅλα του τὰ ἔργα. Ἀπ' αὐτὴ τὴ βάση ξεκινάει ἡ χαρὰ του, ἀπ' αὐτὴ ἡ λύπη του. Λυπᾶται πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ Θεὸ ἀκόμα, χαίρεται γιὰ τὴ θεία σπιθαμὰ ποὺ νοιώθει μέσα του.

Ἡ 4η συμφωνία εἶναι ἡ ποιμενικὴ τοῦ Μπρούκνερ. Ἡ ἡρεμὴ χαρὰ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴ φύση. Λίγα μέρη γεμάτα ἀγωνία, ὅταν τὸν κυκλώνει ὁ κόσμος, κι' ἓνας ὕμνος εὐγνωμοσύνης ποὺ κατορθώνει νὰ βρῇ πάλι τὴ σωτηρία μέσα στὴ φύση. Ἡ σύγκριση μὲ τὴν ποιμενικὴ τοῦ Μπετόβεν παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον. Πὼς ἀντιλαμβάνονται τὴ φύση δύο καλλιτέχνες τόσο διαφορετικοί; Σὰν πηγὴ χαρᾶς κι' οἱ δύο, γιὰτι κι' οἱ δύο ἦταν ποσειμένοι. Τοῦ Μπετόβεν ἡ ἡρωϊκὴ ψυχὴ, χαίρεται στὴν καταγίδια. Ἡ ἡρεμία ἔρχεται μετὰ τὴν πάλη κ' ἐδῶ. Ὁ χωριάτικος χορὸς, μετὰ τὶ ἀστραπὲς καὶ τὶς βροντές, κ' ἡ χαρὰ εἶναι ἐξφρηνὴ, ἀνθρώπινη, ἓνα μεθύσι. Ὁ Μπρούκνερ δὲ μεθάει, πετάει στὶς οὐράνιες σφαίρες. Πάλη δὲ βλέπει παρὰ μὲ τὸν κόσμον ποὺ θέλει νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸ βωμὸ τῆς φύσης, κι' ἡ χαρὰ του εἶναι ἡρεμὴ σὰν τῆς γαλανῆς ἡμέρας τὸ χαμόγελο. Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητο πὼς ὁ Μπετόβεν μιλάει μιὰ γλῶσσα πρὸς ἀνθρώπινη. Γι' αὐτὸ λίγοι γνωρίζουν τὴν ποιμενικὴ τοῦ Μπρούκνερ, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει πολιτισμένος ἄνθρωπος ποὺ νὰ μὴ σκιρτάει στὸ ἀκουσμα τῆς 6ης συμφωνίας τοῦ Μπετόβεν.

Ἡ 5η συμφωνία τοῦ Μπροϋκνερ εἶναι πιό τολμηρή, μ' ἓνα θεϊκό **Adagio** κ' ἓνα ἀνυπέρβλητο **Finale**, ἐκφράζει τις ἴδιες σχεδόν ἰδέες. Τό ἴδιο κ' ἡ 6η μέ τό χαρούμενο σκέρσο τῆς.

Ἡ 7η συμφωνία εἶναι ἡ μόνη συμφωνία τοῦ Μπροϋκνερ ποῦ παίχθηκε ὀλόκληρη στή Βιέννη ἐνόσω ζοῦσε. Ἄλλά 18 ὀλόκληρα χρόνια μετὰ τῆ σύνθεσῆ τῆς. Θρησκευτική μουσική στήν πιό πλατεία τῆς ἔννοια. Ὅχι ἐκκλησιαστική, κάθε ἄλλο. Τό σύμπαν δονεῖται στήν εἰσαγωγή, ὅλη ἡ ἀνθρωπότης προσεύχεται στό **Adagio**, ὁ κόσμος ὅλος ἀλλαλλάζει ἀπό χαρά στό Σκέρσο καί τονίζει ἓναν ὕμνο χαρᾶς στό Φινάλε.

Ἡ 8η συμφωνία μᾶς ξαφνίζει μέ κάποια ἀγωνία μετὰ τήν ἡρεμία τῶν προηγουμένων ἔργων. Κάτι ἔχει ταράξει τήν ψυχὴ τοῦ δημιουργοῦ. Ἐνας μικρὸς φόρος στήν ἀνθρώπινη ἀδυναμία. Κάποια ἀγωνία παρατηρεῖται καί στήν ἀρχὴ τῆς 9ης συμφωνίας, τοῦ μεγαλύτερου ἀριστουργήματος τοῦ Μπροϋκνερ. Ἐχει κάποια ὁμοιότητα μέ τήν 9η τοῦ Μπετόβεν, ἡ 9η τοῦ Μπροϋκνερ. Ἐνῶ ὅμως ὁ Μπετόβεν περιγράφει πῶς ὁ ἀνθρώπος νικῶντας τόν πόνο, τίς ἀμφιβολίες, παλεύοντας μέ τῆ μοῖρα του, μέ τό Θεό, βρίσκει τή λύτρωση στή χαρά, ὁ Μπροϋκνερ μᾶς δείχνει πῶς λυτρώνεται ἡ ἀπλή ψυχὴ του ἀπό τήν ἀσχήμια καί τῆ δυστυχία τῆς ζωῆς μέ τήν ἀγάπῃ τήν αἰώνια τοῦ Θεοῦ.

Ἐτοί μπορεῖ νά ἐκφραστῆ μέ λόγια τό περιεχόμενο τῆς μουσικῆς τοῦ Μπροϋκνερ, ἀν εἶναι δυνατόν ποτέ λόγια νά ἐκφράσουν τῆ μουσική.

Ἐκτός ἀπὸ τίς τρεῖς λειτουργίες ποῦ ἀναφέραμε καί πρίν, καί τίς 9 συμφωνίες, ἐξαιρετικὴ σημασία ἔχει ἓνα θαυμάσιο κουίντέττο, καί τό **Tedeum**, ἡ πιό τρανὴ μουσικὴ ὁμολογία πίστεως, ποῦ γράφτηκε ποτέ.

Αὐτό εἶναι τό ἔργο τοῦ **Anfon Bruckner**. Ἡ τέχνη του δέν ἔχει οὔτε τίς ἀστραπές τῆς ἐπαναστάσεως, οὔτε τό δακρυσμένο αἶσθημα τοῦ πόνου. Καί γι' αὐτό ἀκριβῶς, δύσκολα συγκινεῖ. Εἶναι ὁ μουσικός τῶν ὀλίγων, τῶν ἐκλεκτῶν. Καί μετὰ τό θάνατό του, δέν ἔγινε δημοφιλής. Ὅσες φορές παίζονται οἱ συμφωνίες του, μένει ὁ κόσμος ἐκστατικός μπροστά στό μεγαλεῖο τους, ἀλλά δέ μπορεῖ νά τις ἀγαπήσῃ φανατικά.

Τεχνικῶς ὄψογη ἡ μουσικὴ τοῦ Μπροϋκνερ. Ἐνα ἐλάττωμα τοῦ βρίσκουν· τῆ χαλαρὴ φόρμα. Τό μέτρο τό ὑπερβαίνει παίρνοντας, ἴσως ὡς πρότυπο τὰ ἔργα τοῦ Βάγκνερ, ἡ καί τοῦ Σοῦμπερτ, μέ τόν ὅποιον ἔχει ἀρκετὴ ψυχικὴ συγγένεια. Ἴσως ὅμως καί τό ὑπερβολικό αὐτό μάκρος, νά εἶναι αὐθόρμητη ἐσωτερικὴ ἀνάγκη.

Στήν ὀρχήστρα του δέν μεταχειρίζεται ψεύτικα στολίδια, Ἡ φράση του ὀλοκάθαρη, ἔχει ἀρκετὴ συγγένεια καί μέ τό **Mozart** καί μέ τό **Schubert**. Πάντως, δέν ἀφίνει καμμιά κατάκτηση τῆς τέχνης ἀχρησιμοποίητη. Πουθενά ὅμως δέν μπορεῖ κανεὶς νά παρατηρήσῃ τήν ἐπιδίωξη τοῦ καινούργιου, τοῦ μοντέρνου. Γι' αὐτό δέν τόν ἀγάπησαν οἱ σύγχρονοί του. Μιλοῦσε μιὰ γλῶσσα πολὺ ἀπλή, πολὺ ἀνεπιτήδευτη.

Τὴν τέχνην του δὲν τὴν παίρνει ἀπὸ τὸ διόλιστήριον τοῦ πνεύματος, Μὰς τὴν προσφέρει αὐθόρμητα, ὅπως ἀναβλύζει ἐπὶ τὴν ψυχὴν του. Γι' αὐτὸ κατηγόρησαν τὸ Μπροϋκνερ πὼς δὲν ἔχει ἀρκετὸ πνεῦμα ἢ μουσικὴν του. Κ' ἐνῶ ἄλλοι τὸν θεοποιοῦν, ἄλλοι βρῖσκουν ἀκόμα καὶ σήμερα δύσκολα κ' ἐν μέρει ἀκατανόητα τὰ ἔργα του.

Ἐξωτερικὲς περιπέτειες δὲν ἔχει ἡ ζωὴ τοῦ Μπροϋκνερ. Οἱ λίγες τιμὲς ποῦ τοῦκανε ἡ πατρίδα του, κ' οἱ λίγες ἐκτελέσεις ἔργων του ἐπὶ ἐξωτερικῶν, προπάντων ἐπὶ Γερμανίᾳ, αὐτὲς τὶς χαρὲς τοῦδωσε ἡ μοῖρα. Κ' ἡ ἀδιαφορία τοῦ κοινοῦ γιὰ τὸ ἔργο του, αὐτὴ ἦταν ἡ δυστυχία του. Τίποτε ἄλλο.

Ἐοβυσε ἀνώδυνα μιὰ μέρα τοῦ 1896, σ' ἡλικίᾳ 72 ἐτῶν, κ' ἡ κηδεῖα του ἔγινε μ' ὅλες τὶς τιμὲς ποῦ ἐμάντευε ἡ ἀνθρωπότης πὼς χρωστοῦσε ἐπὶ τὴν καλλιτέχνην, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ καθορίσῃ ἀκριβῶς τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου του.

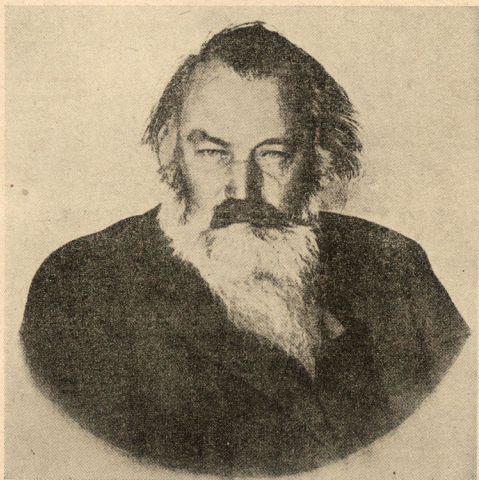
Ὁ Μπροϋκνερ ἀποτελεῖ ἕνα σπάνιον φαινόμενο ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς. Κανεὶς καλλιτέχνης δὲν ἀξίει μιὰ τόσο ἀπλήξωτὴ ζωὴ. Ἐνας χαρακτηριστικὸς ἀσκητικὸς. Ἄν ζοῦσε τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια, σίγουρα θὰ γίνετο ἱερομάρτυς. Στὸ 19ον αἰῶνα, ὠμολόγησε μὲ τὴν μουσικὴν τὴν πίστην του ἐπὶ τὸ Θεό. Θυσίασε τὴν εὐκόλῃ ἐπιτυχίᾳ, τὴν κατάκτησιν τῆς δόξης, γιὰτὶ δὲν μποροῦσε νὰ ἐκφράσῃ τίποτε ἄλλο ἐπὶ τὰ ἔργα του, παρὰ τὴν μόνον ἰδέαν ποῦ πλημύριζε τὴν ψυχὴν του· τὴν ἀγάπην του ἐπὶ τὸ Θεό. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον συγγετεύει ἀρκετὰ ὁ Μπροϋκνερ μ' ἕνα ἄλλο μέγαλον γερμανὸν συνθέτην, μὲ τὸ Μπάχ. Μὲ τὴν διαφορὰν πὼς ὁ Μπάχ, σύμφωνον μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, μιλεῖ πρὸς ἀντικειμενικὰ, ἐνῶ ὁ Μπροϋκνερ ἐκφράζει τ' ἀτομικὰ του συναισθήματα πάντα, σὰν ἀπόγονος τῶν ρωμαντικῶν ποῦ εἶναι.

Τὸ ἔργο του, ὅπως καὶ τὸ ἔργο τοῦ Μπετόβεν, εἶναι μιὰ μουσικὴ αὐτοβιογραφία. Σ' ὅλες του τὶς συμφωνικὰς περιγράφει τὴν ζωὴν του, τὰ συναισθήματά του. Καὶ ὅπως, φυσικὰ, τὸ ἔργο τοῦ Μπετόβεν εἶναι τρικυμισμένον, καὶ δραματικόν, ἐπειδὴ τρικυμισμένη καὶ δραματικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ζωὴ του, ἔτσι τὸ ἔργο τοῦ Μπροϋκνερ εἶναι ἀπλό, μονότονον ἴσως μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ, ἐπειδὴ καὶ ἐπὶ τὴν ψυχὴν του δὲν ἔτραψε καμμιά μπόρα. Ἐκεῖνον ποῦ τὸν κάνει ὅμως μέγαλον δημιουργὸν καὶ τὸν φέρνει ἐπὶ τὴν πρώτην σειρὰν τοῦ μουσικοῦ στερεώματος, εἶναι ἡ ἀφάνταστον καὶ δυνατὴν του προσωπικότης, ὁ πλοῦτος τῆς ἐμπνευσεῶς του, κ' ἀκριβῶς, ἡ πρωτότυπὴ θέσιν του ἐπὶ τὸ βασιλεῖον τῆς τέχνης.

ΙΩΑΝΝΑΣ ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ - ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

JOHANNES BRAHMS

(1833 - 1897)

“ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ,,
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΡΑΜΣ

Ἡ μορφή τοῦ Ἰωάννου Μπράμς δὲ μᾶς συγκλονίζει οὔτε μὲ τῆ συνταρακτικῆ τραγικότητά ἐνός Σοῦμαν, οὔτε μὲ τὴν ἀβυσσο τοῦ πόνου ἐνός Μπετόβεν. Κι' ὅμως, ἓνα δράμα κατὰ βάθος εἶναι κι' ἡ ζωὴ τοῦ Μπράμς. Δράμα βουβό, ποὺ τὸ σκεπάζει τὸ ἀγέρωχο, κλειστὸ ὕφος τοῦ Γερμανοῦ συνθέτη, κ' ἡ ἔλλειψη δραματικῶν, ἐντυπωσιακῶν στιγμῶν. Ὅλη ἡ τραγωδία παίζεται στὰ βάθη τῆς ψυχῆς του καὶ μᾶς ἀποκαλύπτεται σὲ πολλὰ θλιμμένα του, σοβαρὰ ἔργα.

Ὅπως κι' ὁ Μπροῦκνερ, ἔτσι κι' ὁ Μπράμς μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ νεορωμαντικός, ἂν καί, κατ' ἀντίθεσιν μὲ τοὺς ρωμαντικούς, ὀβεται φανατικά τὴ φόρμα. Ρωμαντικὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῶν ἔργων του, κι' ὁ βαθὺς, ὑποκειμενικὸς τοῦ λυρισμός.

Ἡ μοῖρα τὸν ἐτύλιξε σὲ ἀστραφετέρὰ στολίδια, μὰ τοῦδωσε μιὰ ψυχὴ ἀσκητικὴ—πρῶτῃ σύγκρουση μὲ τὸ περιβάλλον. Στὰ πρῶτα του βήματα, βρέθηκε ὁ ἄνθρωπος ποὺ βροντοφώνησε στὸν κόσμον· «Μιὰ μεγαλοφυΐα!». Μέσα του ὅμως ὁ καλλιτέχνης δὲν ἔνοιωθε τὴ θεία σπιθαπάντα ἄλλη σύγκρουση. Ἐπειτα, οἱ ἄνθρωποι θέλησαν νὰ τὸν κάνουν πολεμικὸ σύνθημα ἐναντίον τοῦ Μπροῦκνερ. Ζήτω ὁ Μπράμς! Κάτω ὁ Μπροῦκνερ! Πολεμιστὴς δὲν ἦταν ὁ σοβαρὸς μουσικός, κι' αὐτὴ εἶναι ἡ τρίτη σύγκρουση τοῦ καλλιτέχνη μὲ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Οἱ τρεῖς αὐτὲς συγκρούσεις μαζί, δίνουν τὴν τραγικότητα στὴ ζωὴ τοῦ Μπράμς.

Ὁ Ἰωάννης Μπράμς γεννήθηκε τὸ 1833 στὸ Ἀμβούργο τῆς Γερμανίας. Ὁ πατέρας του, Ἰωάννης Ἰάκωβος Μπράμς, ἦταν κι' αὐτὸς μουσικός, ἓνας εὐθυμος καὶ ξέγνοιαστος κοντραμπασσίστας. Παντρεύθηκε μὲ μιὰ γυναῖκα 17 χρόνια μεγαλύτερῃ του, ποὺ ἦταν ὅμως καὶ πνευματικὰ σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀπὸ αὐτόν. Δεύτερο παιδί αὐτοῦ τοῦ γάμου, γεννήθηκε ὁ Ἰωάννης. Ὁ πατέρας του σκέφθηκε φυσικὰ νὰ τὸν κάνει μουσικὸ κι' αὐτόν. Ἡ τύχη τὸν βοήθησε κι' ἔπεσε σὲ ἄξια χέρια. Ὁ καθηγητὴς του *Marxsen*, ἀντελήφθη τόσο πολὺ τὴν ἰδιοφυΐα τοῦ παιδιοῦ, ὥστε τὸ 1847, ὅταν πέθανε ὁ Μέντελσον, εἶπε τὰ προφητικὰ λόγια.

—« Ἐνας μεγάλος Δάσκαλος τῆς μουσικῆς πέθανε, ἀλλὰ θ' ἀνθίσῃ μὲ τὸ Μπράμς ἓνας ἄλλος μεγαλύτερος ἀκόμα».

Τὸν ἴδιο χρόνον—1847—κάνει ὁ μικρὸς τὴν πρώτη δημοσίαν ἐμφάνισιν, συνοδεύοντας στὸ πιάνο ἓνα βιολιστὴ. Ἡ ζωὴ ὅμως εἶναι δύσκολη

για τὸ γιό τοῦ φτωχοῦ μουζικάντη. Πρέπει καὶ τὸ παιδί νὰ κερδίζη τὸ ψωμί του. Πῶς ἄλλοιῶς παρὰ μὲ τὴν μουσική; Κ' ἐπειδὴ ἡ σοβαρὴ τέχνη εἶναι σύντροφος πάντα τῆς φτώχειας, καταφεύγει στὴν ἐλαφρά. Πηγαίνει σὲ λουτροπόλεις, σὲ γιορτές, σὲ πανηγύρια, καὶ παίζει μὲ πρόχειρες ὀρχήστρες. Ἄλλὰ ἡ θεία σπίθα καίει μέσα του καὶ δὲ σβύνει μὲ τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς.

Πρὶν κλείσει τὰ 20 του χρόνια ὁ Μπράμς, γράφει ἔργα ποῦ μᾶς ἐκπλήσσουν ὄχι μόνον ὡς πρωτόλεια, ἀλλὰ στέκουν ἀκλόνητα κι' ἀγαπητὰ καὶ σήμερα στὶς συναυλίες. Ἡ σονάτα σὲ ντὸ μείζονσ, μὲ τὸ ἄρρενωπό, δυνατὸ τῆς *allegro*, τὸ δροσερό, βελούδινο *andante*, τὸ φλογερὸ Σκέρτσο καὶ *finale*, κι' ἕνας τόμος [τραγουδιῶν, ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴ νεανικὴ ἐποχῆ.

Ἡ φύση τοῦ ὅμως κ' ἡ τύχη τὸν βοηθοῦν νὰ ξεφύγη ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ μουζικάντη. Γνωρίζεται μὲ μεγάλους μουσικούς. Μὲ τὸν *Jochim*, μὲ τὸ *Liszt*, μὲ τὸ *Souman*. Ὁ *Liszt* εἶναι ἐκεῖνος ποῦ θὰ μπορούσε μὲ τὸ πανίσχυρο χέρι του νὰ τὸν ὑψώσῃ πρὸ πολὺ. Ἀλλὰ μὲ τὴν εὐκρίνεια καὶ τὴν ἐπιπολαιότητα τῆς νεότης, ὁ ἴδιος ὁ Μπράμς ματαιώνει αὐτὴ τὴ φιλία.

Ὁ *Liszt*, μὲ τὸ ὄξύ του βλέμμα καὶ τὴν ἀγγελικὴ του καλοσύνη, διακρίνει τὴ μεγαλοφυΐα καὶ θέλει νὰ τὴν ὑποστηρίξη. Εἶναι ὅμως φύσει ἐντελῶς διαφορετικὸς. Βόρειος ὁ Μπράμς, ὀλιγόλογος, σοβαρὸς, κοσμοπολίτης ὁ *Liszt*, συνηθισμένος σὲ θυμίαμα. Ἡ μουσικὴ τοῦ *Liszt* δὲν βρίσκει ἀπήχηση στὴν ψυχὴ τοῦ γερμανοῦ συνθέτη, κι' ὁ Μπράμς, δὲν κάνει τὸν κόπο νὰ κρύψῃ τὰ συναισθήματά του. Μάλιστα - διηγοῦνται - πῶς κάποτε κοιμήθηκε στὴν καρέκλα του, ἀκούγοντας ἕνα ἔργο τοῦ *Oυγγρου* μουσουργοῦ. Καὶ μόνον αὐτὸ θὰ ἦταν ἄρκετὸ νὰ ματαιώσῃ τὴ φιλία.

Ἔμενε ὁ *Souman*. Ἐδῶ ἦταν διαφορετικὰ τὰ πράγματα. Οἱ δύο μουσικοὶ εἶχαν ἄρκετὴ πνευματικὴ συγγένεια. Ἄπλοϊ, ἀνεπιτήδευτοι, λιγόλογοι κ' οἱ δύο. Φύσεις ποιητιῆς καὶ γερμανικῆς. Βέβαια ὑπῆρχαν καὶ τεράστιες διαφορές. Ὁ *Souman*, στὰ νιάτα του, ἦταν ἕνα ὀρμητικὸ ἠφαίστειο, μιὰ ψυχὴ ἐπαναστατικὴ, ποῦ διψοῦσε γιὰ δράση καὶ γιὰ πόλμο, τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἐκλόνιζε τὴ σοβαρὴ ἁρμονία τῆς ψυχῆς τοῦ Μπράμς. Ὅταν γνωρίστηκαν ὅμως, ὁ *Souman* δὲν ἦταν πιά ὁ φλογερὸς ἐπαναστάτης. Τὸ 1853, ὁ ὀρμητικὸς *Davidsbündler*, εἶχε καταντήσῃ ἕνας ὀλιβερὸς ἄνθρωπος, ποῦ στὰ 43 του χρόνια δὲν καρτεροῦσε τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν πνευματικὸ θάνατο - τὴν τρέλλα. Προανάκρουσμα τοῦ τέλους, ἡ ἀπάθεια τὸν εἶχε τυλίξει σὲ σύνεφα βαρειά. Αὐτός, ποῦ εἶχε πολεμήσῃ τόσο ἥρωικά μὲ τὴν πέννα, στὸ περιοδικό του, «*Neue Zeitschrift für Musik*», ποῦ εἶχε ἐπιβάλλῃ στὸν κόσμον τόσες καὶ τόσες καινούργιες ἀξίες, ἄφινε τώρα τὴ ζωὴ νὰ κυλᾷ γύρω του, στέκοντας παράμερα σὰν ἀδιάφορος θεατῆς.